

D'N BLIKKEN EMMER

HEEMKUNDEKRING DE RIPS

Deze extra nieuwsbrief is geheel gewijd aan de verklaring van de naam Stippelberg. Het onderzoek en de publicatie van de resultaten zijn verricht door Dhr. Jacques van der Velde.

Extra Nieuwsbrief

Vogelvlucht. Bekijken we het gebied Stippelberg van een grote hoogte dan zien we dat het gebied Hoogen-Aarle met Kivitsbraak aan de Peelrandbreuk en Stippelberg aan de Storing van Milheeze ligt. Deze gebieden liggen ten westen van deze breuken. Verder hebben ze gemeen dat ze relatief hoog liggen. Woorden in toponiemen zoals **berg** en **hoog** bevestigen dat. De westenwinden die het stuifzand meevoerden hebben het zand opgestoven tegen de breukranden. De Stippelbergse Paal waarin ook het woord **berg** voorkomt hoort volgens mij bij het gebied aan de Peelrandbreuk. Om het woord Stippelberg te verklaren maak ik daarom een onderscheid tussen de **grenspaal** Stippelberg en het **gebied** Stippelberg.

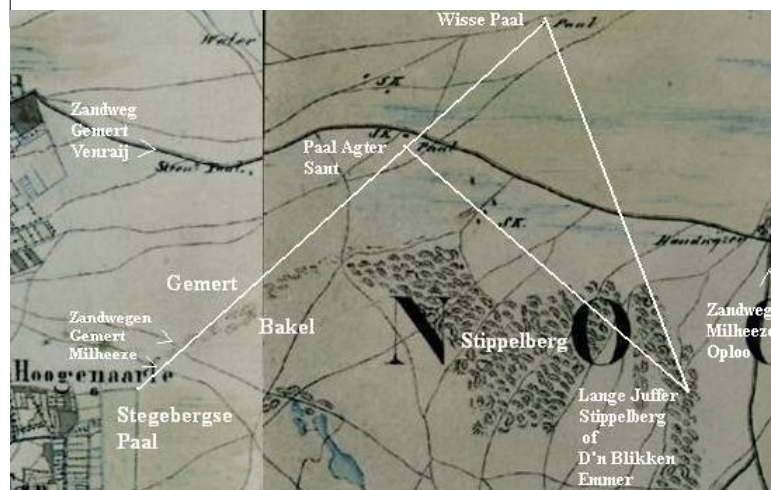

Afb.1 Gebied Mortel, Bakel en Milheeze. Oude grens Gemert-Bakel (wit).

Landschap. Volgens de kadasterkaarten van **Gemert en Bakel** uit 1832, liepen er vroeger vanuit De Mortel landwegen richting Venray en Milheeze. Samen met de

”de naam
Stippelberg”

weg Milheeze-Oploo in het oosten, omsloten ze een groot heidegebied met stuifduinen. De huidige bossen zijn pas tussen 1890 en 1950 ten behoeve van houtproductie aangeplant. Dit is het **gebied** Stippelberg dat zich op de Peelhorst bevindt. De Storing van Milheeze, een zijbreuk van de Peelrandbreuk, loopt dwars door het gebied. Deze Milheezer breuk is duidelijk in het landschap zichtbaar. Op het natte hoger gelegen gebied ten oosten hiervan zijn wijstgronden aanwezig. Hier en daar zijn daarom grote brokken ijzeroer aan de oppervlakte zichtbaar. De **grenspaal** Stippelberg markeerde de oude grens Gemert-Bakel. Hij stond ten oosten van de hoeve Hoge-Aarle. Het gebied is niet te typeren als een stuifduinen gebied. De Hoogen-Aarle en Kivitsbraak zijn wel duidelijk hoger gelegen. De Snelle Loop vond zijn oorsprong in het Witte Ven, dat iets ten oosten van de grenspaal heeft gelegen. Deze beek stroomt naar het westen en verlaat de Peelhorst, waar zij tussen Hoogen-Aarle en Kivitsbraak door loopt. Het hele gebied is al vroeg in cultuur gebracht, waardoor van het oorspronkelijke landschap alleen nog maar de genoemde hoogteverschillen terug te vinden zijn. Zowel in de steentijd als vanaf de middeleeuwen is in deze buurt bewoning geweest.

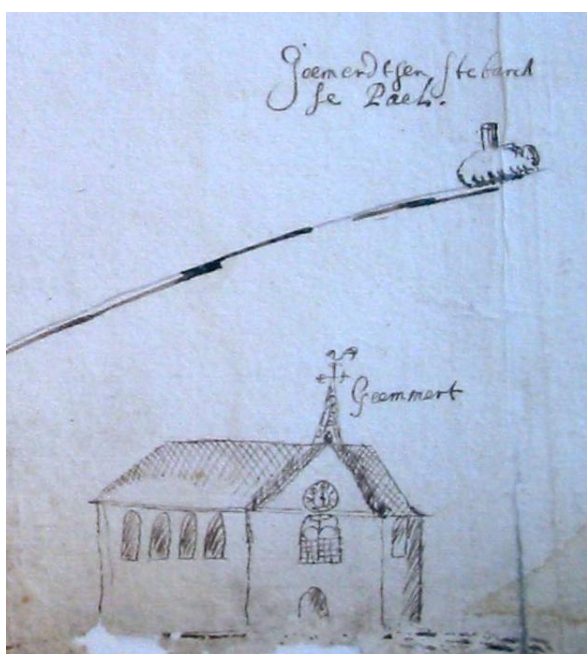
Afb.2 Stegebergse Paal, Stippelberg en d'n Blikken Emmer ¹.

Naamgeving. De kadasterkaart van **Bakel**, Sectie A 06 van 1832, heet *De Stippelberg* en is een gebied met *zandbergen* in het noorden van Bakel, dat daarop met *Stippelberg* wordt aangegeven. Op de droge gronden ten westen van de Milheezer breuk hebben zich stuifduintjes of *stippels* gevormd. Boven op de breukrand, waar de wijstgronden liggen, zijn hogere stuifduinen ontstaan. Net als bij de vorming van duinen aan zee, bleef hier het stuifzand plakken aan de natte wijstgronden ². Een van de hoogste duinen, bij het kadaster meetpunt *Lange Juffer Stippelberg* genoemd, heeft nu de bijnaam "D'n Blikken Emmer". Dit was het uitgangspunt waarmee de hele Bakelse Peel in kaart werd gebracht. De grenspaal op de grens Gemert-Bakel wordt *Stippelbergse Paal* genoemd. De kadasterkaart van **Gemert**, Sectie C 06 van 1832, heet *De Heide*, waarop de paal staat aangegeven met *Borne dite Stebergse Paal*. In het dialect spreekt men van *steberg* of *stiberg*, waarmee de **grenspaal** en het **gebied** Stippelberg wordt bedoeld.

Historie. In een vorig artikel heb ik al verwezen naar de ‘Geemerdtse Stebarchse Pael’³. Alhoewel het een grensgeval is, is *Stebarch* toch wel een Gemerts toponiem te noemen, zeker als de *pael* en de kerk van *Geemert* samen op een plaatje staan, maar ook omdat deze naam tot het gebied *Hoogen-Aarle* en *Kivitsbraak* gerekend kan worden. De oudste schrijfwijzen van deze **grenspaal** zijn achtereenvolgens *Stegeberghs pael* 1434, *Stebberchs pael* 1544, *Stebarchse pael* ±1600, *Steeberch pael* 1655 en *Stippelbergse paal* 1812⁴. De oudste schrijfwijzen van het **gebied** Stippelberg komen uit akten van 1777⁵ en 1894⁶, waarin *Stipberg* wordt geschreven.

stegeberg			*steegberg	g
Steeberg	stebarg	stebberg	*stíbbeg	
Stipberg	stippelberg		*stíp berg	p

Tab.1 Schrijfvarianten van Stippelberg (vet gedrukt).

Afb.3 Geemerdtse Stebarchse Pael ±1600.

Samenhang. In tabel 1 zijn de verschillende varianten gerangschikt. De *ch* en *gh* op het einde van een lettergreep heb ik vervangen door *g*. Deze spelling was gebruikelijk om een verscherpte keelklank aan te geven. De cursieve namen met ster zijn **constructies* en in de laatste kolom staat de letter die exclusief is voor de varianten op dezelfde regel. Ik denk dat we hier te maken hebben met een samenstelling van twee woorden. Het eerste woord verliest de **g** zoals dat ook gebeurt in de uitspraak *stiebeuwgel* ‘stijgbeugel’ in het dialect van Kempenland⁷. Een van de typische kenmerken van het Oost-Brabants is de *verkorting*, zoals in *wáttér*-water, *hímmel*-hemel maar ook *Gímmert*-Gemert⁸. Van *e* naar *í* is daarbij in ons geval een logische *wisseling van klinkers*, want het verkleinwoord voor *steeg* ‘landbouwweg’ in het Gemerts dialect klinkt als *stígje*⁹. In het dialect sprak men vroeger van *stebeg* of *stíbeg*. Volgens het Middelnederlandse woordenboek (1200-1500) is *barch* met *a* zoals in *Stebarch* ook een variant van *berg*. Hiermee denk ik de overgang van *steeberg*, *stebarg*, *stebberg* naar de door mij veronderstelde uitspraak **stíbbeg* te hebben verklaard. Zoals de uitspraak **stíbbeg* kon ontstaan door het verlies van de **g** denk ik dat **stíbbeg* ook kan ontstaan uit *stipberg* door verlies van de **p**. Dan is het mogelijk dat zowel de **grenspaal** Stippelberg als het **gebied** Stippelberg werden uitgesproken als **stíbbeg*, wat in ieder geval niet strijdig is met de uitspraak *stebeg* of

“ de diverse
schrijfvarianten “

stíberg in het dialect. De jongere varianten met **p** kunnen ontstaan zijn uit **stíbbberg*, dat gearticuleerd uitgesproken klinkt als **stíp berg*, vergelijk uitspraak *ik hep* 'ik heb'. Een **b** op het einde van een lettergreep krijgt door *verscherping* de klank van een **p**. En de variant met *stippel* kan gezien worden als *stip* met *verkleiningsuitgang -el*. Echter, ik heb geen afleidkundig (etymologisch) verband gevonden tussen de woorden *stege*, *steeg* en *stip*, *stippel*. De varianten met **p** kunnen ook totaal nieuwe woorden zijn die gebaseerd zijn op elementen in het landschap.

Betekenis. Na wat zoekwerk ben ik tot de conclusie gekomen dat *stege* van de basis van het werkwoord *stijgen* komt. *Stijgen* betekende oorspronkelijk 'gaan in het algemeen', maar is verengd tot 'in de hoogte gaan'. Ook het woord *steil* is een afleiding bij de wortel van *stijgen*. In het Oudnederlands (voor 1200) betekende *steyga* 'trap' en in het Middelnederlands *stege* 'steile weg, helling'¹⁰. In het huidige Nederlands betekent *steeg* 'nauw straatje' en in het Gemerts betekent *steegt* 'landweggetje'. Allemaal woorden die afgeleid zijn van de wortel van het sterke werkwoord *stijgen*, *steeg*, *gestegen*. De Duitse familienaam Steiger voor wie woont aan een *Steige* 'steil hellende straat', is verwant aan de Belgische familienamen Steghers, Van der Stegen, In de Steeg, Steege, Steger, Steychman, Stegeman, Steegmans en Stigman¹¹. In het dialect is *berg* te beschouwen als enkelvoud *bèrg* 'berg', maar ook als meervoud *bèèrg* 'bergen'¹². Uit dit alles concludeer ik dat oorspronkelijk *stegeberg* 'steile berg(en)' betekent

"een stippel"

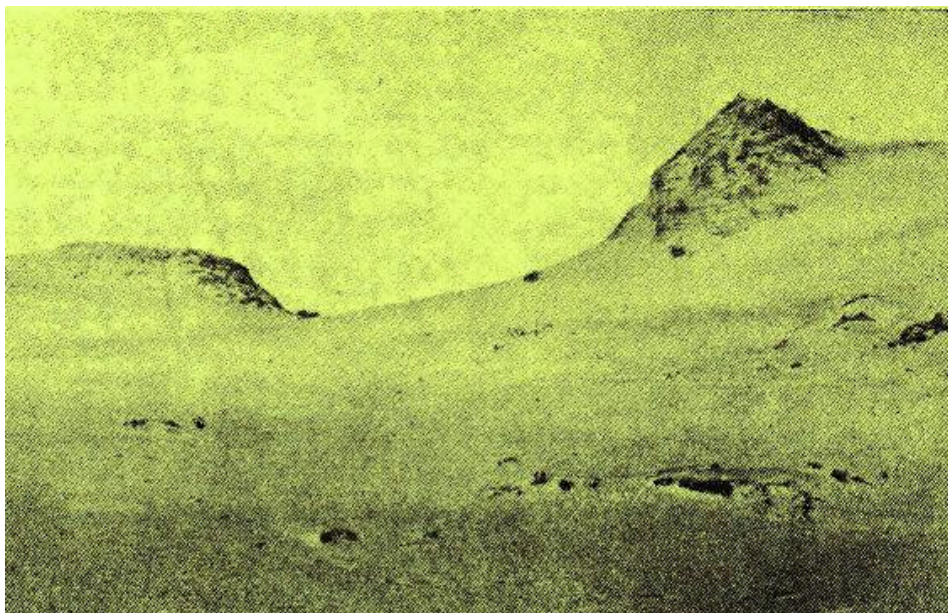
Afb.4 Voorbeeld van een stuifduin(tje) ook wel *stippel* genoemd.

Volksetymologie. Het zoeken naar de herkomst van woorden is van alle tijden, de grondslag voor etymologie als wetenschap daarentegen is pas aan het eind van de 18^e eeuw gelegd. Het woord *stip* is volgens deze wetenschap verwant met *stijf* en *stift* en betekent 'punt, spits', dus de naam *stipberg* betekent 'puntberg, spitsberg'¹³. Voor het gemak gebruik ik verder alleen de betekenis 'punt'. De ontwikkeling van *Stegeberg* 'steile berg(en)' naar *Stipberg* 'puntbergen' en *Stippelberg* 'puntige bergjes' is een vorm van volksetymologie, omdat er geen wetenschappelijk etymologisch verband bekend is tussen *stege* en *stip*. Een minimale klankwijziging van het onbegrepen woord **stíbbberg* krijgt met *Stipberg* weer een vertrouwde betekenis. Aan de andere kant is het ook mogelijk dat **stíbbberg* uit een nieuw woord *Stipberg* is ontstaan, dat alleen een relatie heeft met het landschap. Dit zou heel goed kunnen, want de vorm *stipberg* 'puntberg' voor de grotere stuifduinen lijkt mij heel passend. De vele stuifduintjes die als *stipjes* of *stippels* in het gebied voorkomen hebben dan vermoedelijk model gestaan voor de keuze *stippelberg* met verkleiningsuitgang *-el*. Het onafhankelijke toponiem *Stippelberg* bij Westerlo ondersteunt die gedachte denk ik.

Elders. In Uden op het Achters Loo komt het toponiem *steeuwicht* voor. *Steeuwicht* wordt uitgesproken als *stuwicht*¹⁴. Het eerste deel van het samengestelde woord wordt in verband gebracht met het werkwoord 'staan' en het tweede deel met het woord *weech* 'wand'. De verklaring *steeuwicht* 'staande wand of stuwwand' wordt ondersteund door het landschap. *De Steeuwicht* noemt men de moerassige hooggelegen weilanden of *wijstgronden* die daar aan de *Peelrandbreuk* zijn gelegen. In de helling tussen hoog en laag komt een ondoorlaatbare verticale wand van klei en ijzeroer voor. Dit is de *staande wand* of *stuwwand* die verhindert dat het water naar het lager gelegen terrein afvloeit. Ik zie veel gelijkenis met het eerste deel van *steeberch* waarbij ik veronderstel dat de *u* in *steeuwicht* onder invloed van de *w* is ontstaan. Mogelijk gaat het hier dus ook om *stegeweech* > *steeweech* > *steeuwicht* 'steile wand', wat volgens mij de situatie prima beschrijft. In de omgeving van *Steegberg* bij Sevenum (Nederland, Limburg) en *Stippelberg* bij Westerlo (België, Antwerpen) hebben zich ook stuifduinen gevormd. Dit zullen ook vormen van de toponiemen *Stegeberg* en *Stippelberg* zijn.

Afb.5 Oerbank Storing van Milheeze.

Afb.6 Zandverstuiving Stippelberg ± 1900¹⁶. Puntberg!

Conclusie. De **grenspaal** Stippelberg oorspronkelijk *Stegeberg* klinkt in het dialect als **stibberg*, maar het **gebied** Stippelberg oorspronkelijk *Stipberg* klinkt hetzelfde. In het dialect geschreven als *steberg*¹⁵ of *stiberg*. Stegeberg verliest zijn **g** en Stipberg verliest zijn **p** waardoor het uiterlijk vrijwel identieke woorden worden. Door verkorting kan *steberg* ook *stiberg* worden, waardoor de woorden volledig identiek klinken. De ontwikkeling Stippelberg volgt later en wordt dan de gemeenschappelijke naam voor alles. Dit kan allemaal gebeuren omdat in het gebied rond de **grenspaal** Stippelberg geen 'steile berg(en)' meer voorkomen en omdat het **gebied** Stippelberg nog wel 'puntbergen' en vooral 'puntige bergjes' heeft die als *stippels* in het landschap liggen. Bovendien is er een afdoende volksetymologische verklaring die het mogelijk maakt dat **stibberg* ook **stip berg* kan worden. Meervoud *bergjes* voor het gebied en enkelvoud *berg* voor de paal lijkt mij juist. *Stippelberg* betekent dus **puntige bergjes**, maar deze naam is ten onrechte ook aan de grenspaal gegeven. De naam hiervan zou *Stegeberg* met als betekenis **steile berg** moeten zijn. Deze opmars van de naam *Stippelberg* lijkt overigens niet te stuiten, want op dit moment wordt hiermee in publicaties en rapporten al het gehele boscomplex Bakel, Milheeze en De Rips, inclusief Beestenveld en Nederheide aangeduid. En met de nieuwe golfbaan *Stippelberg*, compleet met schuilhutjes in de vorm van *stippels*¹⁷, is dat gebied al weer groter geworden. Het is bijna voorspelbaar dat de populariteit van golf en deze naam ertoe zal leiden dat eendaags op het internet serieus gesproken wordt van *Gemert gelegen aan de voet van de Stippelberg*.

Afb.7 D'n Blikken Emmer¹⁸.

Bronnen.

Boeken en Internet.

- ¹ <http://watwaswaar.nl/#bg-Ho-6-1-1v-1-3o4O-1DyS---jIK> Kadasterkaart Afb.1
- ² <http://www.ivn.nl/docs/200912190031083153.pdf> Waterschap De Aa, Brabantse wijstgronden in beeld.
- ³ Jacques van der Velden, Landmeer verklaard, GH jrg.51, 2009, nr.2, pag.19.
- ⁴ Jan Timmers, Langs de Palen 'De grens in de Peel', GH jrg.39, 1997, nr.1, pag.26-27.
- ⁵ Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen, BHIC toeg.nr.9, inv.nr.43, fol.170, 1777.
- ⁶ Notaris Karel Theodorus van Riet Deurne, inv.nr.114,akte nr.96, 27-6-1894, koop 15.
- ⁷ Cor Hoppenbrouwer, De taal van Kempenland, lemma stiebeuwgel < stiejge.
- ⁸ Jos Swanenberg, 't Gímmers: dialect op een driesprong, GH, jrg.44, 2002, nr.2, pag.15.
- ⁹ Wim Vos-Martien van der Wijst, Gemerts Woordenboek, lemma steecht, stíchje, pag.154.
- ¹⁰ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/steeg1>
- ¹¹ Frans Debrabandere, Woordenboek van de familienamen, 2003, lemma Steegmans.
- ¹² Wim Vos, Nééj Gimmerse Spèlleng (NGS) – deel 2, GH, jrg.43, 2001, nr.1, pag.16.
- ¹³ Etymologisch woordenboek van het Nederlands, onder hoofdredactie van dr. Marlies Philippa met dr. Frans Debrabandere en dr. Arend Quak, 2004, Amsterdam University Press. Lemma: stijf.
- ¹⁴ Adriaan Sanders, De huizen en bewoners van Achters Loo, April 1993, pagina 9.
- ¹⁵ http://www.erfgoedgewiki.nl/index.php?title=STIPPELBERG_PAAL
- ¹⁶ Sjang Hoeymakers, Houtvesterij De Peel. Afbeelding 99.
- ¹⁷ ED, Helmond Plus, Pag.28, donderdag 5.5.2011. Bij onweer in ondergrondse hut.
- ¹⁸ http://www.erfgoedgewiki.nl/index.php?title=BLIKKEN_EMMER

Deze nieuwsbrief kwam tot stand m.m.v.

Jacques van der Velde

Bernard Ploegmakers

☎ 0623901706

Herman van den Broek

☎ 0647786645

Secretariaat:

G.M. van Geffen

Ripsestraat 23a

5764PE De Rips

0493-599450

gmvangeffen@planet.nl

Het lidmaatschap bedraagt

€ 10,- per jaar over te

maken op rekening nr.

136131654 t.n.v.

Heemkundekring D'n

Blikken Emmer o.v.v. naam

en emailadres